

E fejezetben a MIKOVINY SÁMUEL által készített 1742-es térképen, valamint a 2. katonai felmérés (1806–1869) eredményeként született térképeken vizsgálja Nógrád megye településeinek névváltozatait.

A következő fejezetben (122–46) a településnevek szerkezeti és keletkezéstörténeti vizsgálatát végzi el a szerző. Ebben a részben csak a hajdani Nógrád megye ma már Szlovákiához tartozó településeinek neveit elemzi a HOFFMANN ISTVÁN által felállított helynév-tipológiai modell alapján. A funkcionális-szemantikai elemzéskor azokat a névadási motívumokat ismerteti, amelyek a név keletkezésekor szerepet játszottak. A névrészeket jelentésük, illetve funkciójuk alapján kategorizálja. A lexikális-morfológiai vizsgálat során azokat a nyelvi kifejezőeszközöket elemzi, amelyek a nevek szerkezeti felépítésében részt vesznek. A szintagmatikus elemzéskor a kétrészes helynevek névrészei közti nyelvtani viszonyt vizsgálja. A *-falu* és a *-falva* utótagú helységnevekkel önálló alfejezetben foglalkozik.

A nyolcadik fejezet (147–76) a településnevek etimológiai adattárát tartalmazza. Az egyes helységnevek etimológiája szócikkekben található. A néveredet tudományos igényű magyarázata mellett több névcikkben a nép ajkán élő népetimológias értelmezés is olvasható.

Az összegző befejezés (177–9) után következik a felhasznált irodalomjegyzék (181–97) és a 18 melléklet (199–242), melyek különböző korok helységnévjegyzégeit és térképeit tartalmazzák.

A könyvben található megjegyzésekből nyilvánvaló, hogy a szerző tovább kívánja folytatni névtani vonatkozású kutatásait (részlet vesz az Ipoly mentén levő települések történeti és élő helyneveinek összegyűjtésében, közölni szeretné PESTY FRIGYES helynévtárából Nógrád megye névanyagát stb.). ANGYAL LÁSZLÓ „A régi Nógrád vármegye településneveinek nyelvészeti vizsgálata” című művével a szlovákiai magyar vonatkozású névtani kutatások sorát gazdagította.

BAUKO JÁNOS

BÉNYEI ÁGNES: HELYNÉVKÉPZÉS A MAGYARBAN
A Magyar Névarchívum Kiadványai 26.
Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2012. 134 lap

A magyar névtudományban a helynevekkel foglalkozó kutatók helyzete akár irigylésre méltónak is nevezhető. Névkincsünk feldolgozásának hosszú évtizedek gyűjtő- és elemzőmunkáján alapuló értékes hagyományai és napjainkban is egyre megújuló eredményei vannak. Kiváló adattárak állnak rendelkezésre, egyre több komoly elméleti meg-alapozottságú monográfia jelenik meg a tárgy körben, amelyek különféle vizsgálati szempontok, modellek segítségével rendszerezik a helynévallományt. Az egyes névadási típusok bemutatásakor megkerülhetetlen a képzővel alakult helynevek problematikája, azonban eddig senki nem vállalkozott arra, hogy magát a helynévképzést, illetőleg az ún. helynévképzőket állítsa átfogó vizsgálódásainak középpontjába.

Ezt a hiányt pótolja BÉNYEI ÁGNES, aki itt ismertetett művében nemcsak a helynévképzők elméleti kérdéseivel foglalkozik, hanem egyenként bemutatja és elemzi azokat a képzőelemeket is, amelyek a helynevek keletkezésében részt vettek. A bevezetésben (7–9) a témaválasztás indoklása mellett a kérdéskör ellentmondásaira is felhívja a figyelmet, valamint felsorolja azokat az alampunkákat (adattárakat, helynévszótárakat stb.), amelyeknek az adataira elsősorban támaszkodott. Ezekon kívül különféle további névtárak, névgyűjtemények is bekerültek a vizsgált anyagba, így az egyes képzőket elemző fejezetekben az adatok „nem képeznek zárt állományt, minden esetben olyan korpuszt vettem alapul, amely az adott jelenség vizsgálatához optimálisnak tűnt” (9). Ez a megfogalmazás az adatkezelés esetlegességére, illetőleg az igény szerinti alakítására engednének következtetni; de mint a dolgozat elolvasása során kiderül, csak arról van szó, hogy a szerző esetenként egy adott képzéstípus példaszorát igyekszik minél jobban bővíteni.

A nevek vizsgálatához a HOFFMANN-féle helynévelemzési modellt (1993) használta kiindulásként, de úgy véli, hogy egy-egy képző használatának a megvilágításához a nevek funkcionális-szemantikai és lexikális-morfológiai jellemzőit nem elkülönítve kell bemutatni, hanem egymás mellett [!] kell alkalmazni a két szempontot.

A dolgozat második része (11–51) „A helynévképzők és a helynévképzés általános problémái” címet viseli. BÉNYEI ÁGNES ebben először részletesen foglalkozik a témakörrel kapcsolatos magyar tudománytörténeti előzményekkel, érintve azt is, hogy a szak kifejezések használata, a fogalom értelmezése sokáig nem mutat egységes képet. A névképzés jelenségét körüljárva – a felhasznált szakirodalom alapján – kitér más nyelvek produktív és nem produktív névképzőire, névformánsaira is.

A továbbiakban a helynévképzés elméleti kérdéseinek igen alapos boncolgatásával próbálja meghatározni, „mi lehet a helynévképzők specifikuma a többi képzőhöz képest” (21). A történeti és leíró grammatikák kissé általános megfogalmazásai mellett a kérdéskörben legjobban elmélyülő BÁRCZI GÉZA, BENKŐ LORÁND, BERRÁR JOLÁN, D. BARTHA KATALIN, B. LŐRINCZY ÉVA kutatási eredményeire támaszkodva arra a következtetésre jut, „hogy a helynevek névszerúségének biztosításában a képzőknek nagy szerepe [...], névképző funkciója van” (25). Azzal a megállapítással is egyetérthetünk, hogy az egyes képzők esetében a köznévi és speciális tulajdonnévi funkciók ma sem különíthetők el teljes biztonsággal.

Igen lényegesnek tartom, hogy BÉNYEI ÁGNES a történeti morfológia horizontját nemcsak a mai magyar grammatika irányába terjeszti ki, hanem felismeri, hogy az idevonatkozó legújabb általános nyelvészeti kutatások mennyiben és milyen irányban vihetik előbbre a helynévképzés vizsgálatát. Felhívja a figyelmet a gyakoriság és a produktivitás fogalmának újragondolására, meghatározásuk pontosítására és az analógiától való elhatárolásuk jelentőségére – természetesen a lehetőségek határain belül. A kérdéses fogalmak tisztázásához LADÁNYI MÁRIA monográfiája (Produktivitás és analógia a szóképzésben. Bp., 2007) alapján a szabályalapú megközelítéssel szemben a produktivitás fokozatosságát véli elfogadhatónak, mivel így könnyebben átlátható és értelmezhető a gyakoriság és az analógiás kapcsolatok erősségének összefüggése is.

Az általános problémákon belül, harmadik kérdéskörként a helynévképzőket a fiktív nevek vonatkozásában tekinti át a szerző. Ez az az alfejezet, amely igazán mértéktartást igényelt, hiszen – az alapvető szakirodalmi hivatkozásokon túl – szinte mindenki készte-tést érez, hogy olvasmány- és filmélményei alapján még jó néhány példát hozzátegyen. Természetesen a téma körüljárásához és az összefoglaló megállapításhoz, hogy „a fiktív

helynevek létrehozási módja jórészt megegyezik a valódi nevekével” (35), az itt leírtak bőven elegendőnek bizonyulnak, sőt dicséretes, hogy még a helynévi eredetű fiktív személynevekre is kitér (vö. *Sátorczy*). Itt jegyezném meg, hogy érdemes lenne az egyes írók névadásának nemegyszer esetleges vizsgálatát még inkább kiterjeszteni a helynevekre is, és a kritikai kiadások kísérő tanulmányai között a névadásra vonatkozót is közölni.

Az elméleti kérdéseken belül a negyedik téma a hivatalos névadást érinti. Itt első-sorban MEZŐ ANDRÁS ismert összefoglaló munkáinak (1982, 1999) helynévképzős adatait rendszerezi a szerző. Röviden foglalkozik a névmagyarosítással is, de a történeti nevek felelevenítésével létrejött névmagyarosításokat nem tárgyalja (vö. 40), csak egy-két másodlagosan megjelenő magyar helynévképzős példát említ. Összegzésképpen egyetért FARKAS TAMÁSNAK a családnemekre vonatkozó, de a helynevekre is érvényesnek tűnő megállapításával (NÉ. 31. 2009: 39), hogy „[a] jellegzetesnek tekintett névformánsok a természetes családnévanyagot felülmúló arányban vehettek részt a névalkotásban”.

A magam részéről sajnálom, hogy legalább egy-két bekezdés erejéig a könyv nem tér ki a nyelvújítás és a helynévképzés kapcsolatára. Igaz, hogy mind a fiktív, mind a hivatalos névadás példái között található nyelvújítási vonatkozásúakat, de érdekes lenne például a *-fűred* utótagúakra kitérni ebben az összefüggésben is (vö. FNESz. *Balatonfűred*); természetesen a hasonló példákat külön is érdemes lehet feldolgozni.

Az egyes helynévképzők tárgyalása előtt még egy problémakört mutat be a szerző. „Az ómagyar kori helynévképzők és változataik” című, 5. alfejezet (41–51) a magyar nyelvtörténet korai korszakaiból adatolható, egymás alakváltozataiként értelmezhető képzőkkel (*-p/-b*, *-k/-g* stb.) foglalkozik: a középpontba a szinonimitás, az allomorfia és az alternáció értelmezését helyezi. Lehet, hogy nem szerencsés a MGr. nem teljesen egyértelmű *allomorf* ~ *variáns* meghatározásából kiindulni, és semmiképpen nem érdemes itt bekapcsolni a szinonim képzők fogalmát, bár alapvetően fontos kérdések kerülnek itt felszínre. A bizonytalanság érzését tovább növeli, hogy itt még beleütközünk az elhomályosult és nehezen kielemezhető képzők megint csak többféleképpen értelmezhető halmazába is. Az áttekintés ugyan – bár nem minden kétséget kizáróan – tisztázni látszik, hogy a *-d* és a *-gy* külön helynévképzőnek tekinthetők, viszont a *-d/-t* váltakozhat, tehát alakváltozatként értékelhetők ugyanúgy, mint az *-sd/-st* összetett képzőpár. Az *-i* és *-j* esetében kétségtelen az etimológiai összefüggés, és bár számos ellentmondás rejlik a felhozott párhuzamos példákban (vö. *Halmi* ~ *Halma*), ami az *i* ~ *j* hangjelölési és hangzási egybeesése miatt is gondot okoz, az egyes képzőket elemző rész külön tárgyalja az *-i* és a *-j* helynévképzőt. Összességében ez az alfejezet inkább a problémákat mutatja be; a további részleteket, a lehetséges állásfoglalást a következő rész tartalmazza.

A könyv harmadik és egyben legterjedelmesebb része „A magyar nyelv helynévképzői” (53–122). Célja szerint az összes olyan képzőt számba veszi és külön-külön elemzi, amely a magyar nyelvben a szerző megítélése szerint önálló helynévképzőnek tekinthető, vagyis a *-d*, *-gy*, *-i*, *-j*, *-s*, *-sd*, *-ny*, *-nd*, *-ó/-ő*, *-ka/ke*, *-cs*, *-ság/-ség*, *-ás/-és* formánsokat. Az egyes alfejezetek a tárgyalt képzők jelentőségének, adatolhatóságának megfelelően aránylanak egymáshoz, a sorrendet azonban nemcsak fontosságuk, hanem egyéb sajátosságok is befolyásolják. Az nyilvánvaló, hogy a *-d* azért került az első helyre, mert a vonatkozó szakirodalom (vö. 53–5) már a kezdetektől kiemeli ezt a képzőt, mint amely helynévjelölő funkcióval bír, és BÉNYEI ÁGNES is többször hangsúlyozza, hogy a legtipikusabb, leggyakoribb helynévképzőnek tekinthető. Visszautal arra, hogy a fiktív névadásban is jellemző az előfordulása, ezt az adatok feltétlenül igazolják (vö. 30–1). A *-gy*-vel

való összefüggéséről is volt már korábban szó. A szerző ebben a részben megerősíti, hogy érdemes egy külön *-gy* helynévképzővel számolni, bár sok esetben más megoldás is felmerülhet, amelyet érdemes lehet továbbgondolni.

A fentebbi felsorolásból egyértelműen kiderül, hogy a szerző mely morfémákat tart külön főalternánsnak esetleges vagy nyilvánvaló etimológiai összefüggéseik ellenére is (pl. *-i* és *-j*, valamint *-s* és *-cs*), és melyek azok, amelyek csak alakváltozatként kerültek be a helynévképzők közé (pl. *-t*). BÉNYEI képzőnként, következetesen áttekinti és értékeli a legfontosabb szakirodalmat, és adatokkal alátámasztva igyekszik meggyőzően bizonyítani – bár esetenként mintha hagyna némi kétséget –, hogy az adott formáns esetében kimutatható önálló helynévképzői funkció. A probléma alapvetően az, és ezt BÉNYEI ÁGNES is nagyon jól látja, hogy a magyarban a helynévképzés másodlagosan alakult ki még a leggyakoribb és legjellegzetesebb származékok esetében is. A ritkább, kevésbé jellemző formánsoknál még nehezebb, és nem egyszer lehetetlen eldönteni, hogy az eleve képzett köznévi vagy személynévi vált helynévvé, vagy egy adott (alap)szóhoz a kérdéses toldalék már mint helynévképző járult. Figyelemre méltó annak kiemelése, hogy alapvető morfológiai kritériumként a névvégződés, névformánsok, névkiegészítők változása gyakran döntő szempont lehet a helynévvé válás folyamatának feltárásában, valamint az egyes formánsok elkülönítésében (vö. 84–5).

A képzések számbavételével a szerző a teljességre törekszik, bár én a *-csa/-cse* mint összetett képző említését hiányolom, még akkor is, ha sok esetben ez a formáns vagy végződés a más (szláv) nyelvből átvett névvel együtt került a magyarba. Hasonló jelenséggel foglalkozik viszont a szerző a *-ka/-ke* kapcsán.

Jelen ismertetés keretei között nincs mód az elemzések további részletezésére, így az apróbb észrevételek közlésétől is eltekinthetünk, már csak azért is, mert az igényes és a témának megfelelő, olvasmányos stílusban írott könyv adatai pontosak és megbízhatóak. Alapos és széles körű a szakirodalmi áttekintés, amit nemcsak a szövegek közötti hivatkozások, de a kötet végén szereplő terjedelmes bibliográfia is bizonyít.

A képzők vizsgálata, az adatok rendkívül átgondolt csoportosítása, a gondolatébresztő kérdésfeltevések, a logikus válaszok alapján ezt a munkát nemcsak a névtannal, azon belül is a helynevekkel foglalkozók számára ajánlom; haszonnal forgathatják a történeti és leíró morfológia problémái iránt érdeklődő szakemberek is.

T. SOMOGYI MAGDA

**SEBESTYÉN ZSOLT: MÁRAMAROS MEGYE
HELYSÉGNEVEINEK ETIMOLÓGIAI SZÓTÁRA
Bessenyei Könyvkiadó, Nyíregyháza, 2012. 179 lap**

1. SEBESTYÉN ZSOLT legújabb helynévtörténeti szótárával folytatja azt a munkát, amelynek központi célja, hogy a történelmi Magyarország északkeleti peremterületén lévő megyék helységneveinek anyagát megyénként kiadja: Bereg megye után (Bereg megye